ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/2, Haziran 2014, s. 28-43

Gülbahar ÜÇLER[1]

Oktay KIZILKAYA[2]

KADIN İSTİHDAMININ BOŞANMA VE DOĞURGANLIK ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ[*]

Özet

Bu çalışmada kadınların işgücüne katılımının toplum yapısı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu amaçla kadın istihdamının boşanma ve doğurganlık üzerinde etkisi ampirik testlerle analiz edilmektedir. Ayrıca kadın istihdamı ve boşanma oranları konusunda ülkemizde bölgesel farklılıklar oldukça etkilidir. Bu nedenle çalışmada TÜİK'in Düzey-1 sınıflandırılması kapsamında 12 bölgeye ait veriler kullanılarak çalışmanın ampirik kısmı oluşturulmuştur. Çalışmada öncelikle serilerin durağanlık düzeyleri incelenmiş ve eşbütünleşme testleri ile (Panel Pedroni, Kao Eşbütünleşme ve Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme) seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tahmin edilmiştir. Bölgesel farklılıkların tahmin sonuçları üzerindeki etkilerini test etmek için Panel DOLS ve Panel FMOLS yöntemleri ile bölgesel katsayılar belirlenmiştir. Uygulama sonuçlarına göre Türkiye'de kadın istihdam sayısındaki artış boşanmayı pozitif yönde etkilerken, doğurganlığı negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca Panel FMOLS ve Panel DOLS sonuçları bu konuda bölgesel farklılıkların olduğunu ispatlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın İstihdamı, Boşanma, Doğurganlık, Panel FMOLS ve DOLS.

---

[1] Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, gulbahar.ucler@ahievran.edu.tr

[2] Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, okizilkaya@ahievran.edu.tr

[*] Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir (Proje No: PYO-IKT.4001.13001)

THE EFFECTS OF WOMEN EMPLOYMENT ON DIVORCEMENT AND FERTILITY: A REGIONAL PANEL DATA ANALYSIS ON TURKEY

Abstract

In this study, the effects of labor force participation of women on social structure is examined. For this purpose, the effects of women employment on divorce rate and fertility rate are tested using empirical tests. Besides, regional differences are very efficient on women employment and divorce rate subjects. Therefore, the empirical part of the study is made by using data belonging 12 regions as part of classification of TSI's Level-1. Firstly, the stationarity levels of the series are examined and then, the existence of the long-term relationship is estimated by employing cointegration tests, such as Panel Pedroni, Kao Cointegration, and Johansen Fisher Panel Cointegration. In order to test the effects of regional differences on estimation results, regional coefficients are determined by performing Panel DOLS and Panel FMOLS methods. According to the results, while women employment affects divorce rate positively, it affects fertility negatively. Additionally, results obtained from panel FMOLS and DOLS prove that there are regional differences on this subject.

Key words: Women Employment, Divorcement, Fertility, Panel FMOLS and DOLS.

GİRİŞ

Türkiye'de genel olarak kadınların işgücüne katılma oranları oldukça düşüktür. Kadınlar çok önemli ancak kullanılamayan bir ekonomik güç potansiyelidir. Beşeri sermaye faktörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ise tartışmasız bir gerçektir. Bu amaçla kadın istihdamının nitelikli işgücü haline getirilmesi için eğitim imkânlarının artırılması toplumsal kalkınma üzerinde olumlu yönde etki sağlayacaktır. Kadınların işgücüne katılımının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin yanı sıra toplumsal yapı üzerinde de pozitif katkısı olacağı beklenmektedir.

Öte yandan kadınların işgücüne katılımı, kadının aile ve sosyal yaşamında da önemli değişimleri ve gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Kadınların istihdam oranlarındaki artışa bağlı olarak doğurganlık oranlarında bir azalma ve boşanma oranlarında bir artış olduğu düşünülmektedir. Çalışma hayatına katılan kadınlar, sadece evi ve ailesi ile sınırlı bir hayatı olan ve ekonomik anlamda erkeğe bağımlı olan klasik kadın modelini değiştirmektedir. Bir başka deyişle, günümüzde ekonomik bağımsızlığını kazanan kadınların, aile ve toplum içinde üstlendiği roller de farklılaşmaktadır. Fakat bu durum, kadınların yüzyıllardır üstlendiği bir takım rollerin ortadan kalktığı, elde ettiği gelirle birlikte sonsuz bir ekonomik bağımsızlığa kavuştuğu anlamına da gelmemektedir (Aytaç ve Sevüktekin, 2002:107).

Türkiye'de kadının toplumsal rolleri (anne, eş, ev hanımı) erkek egemen bir toplumda kadın istihdamı konusundaki geleneksel bakış, iş ve kariyer olanaklarında yaşanılan cinsiyet ayrımcılığı ve ücret düzeyi faklılıkları kadın istihdamı üzerinde negatif yönde bir etkiye sahiptir. Çalışma koşullarındaki bu zorlukların dışında, Türkiye'de çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin de yetersiz olması sebebiyle kadınlar çalışma hayatından çekilmek zorunda kalmaktadır. Çoğu zaman ücretli alınan çocuk bakım hizmeti, kadının elde ettiği gelirin büyük bir kısmını oluşturduğundan kadının ev kadını olmak dışında bir tercihi kalmamaktadır (Uşen ve Güngör,

2011:130). Bu durum kadının toplumsal rolleri ve çalışma hayatı arasında sıkışıp kalmasına neden olmaktadır. Çalışma hayatında yaşanılan tüm bu olumsuzlukların kadının aile ilişkilerinde problemlere yol açtığı düşünülmektedir.

Türkiye'de son dönemde kadın istihdamının artırılması ile ilgili birçok çalışma yapılmaktadır. Benzer şekilde ilgili kurumlar toplumun çekirdeği olan aile kurumunun sağlıklı bir şekilde devamlılığı sağlayacak çalışmaları da beraberinde devam ettirmektedir. Ancak kadınların işgücüne katılımı ile boşanma oranları arasındaki ilişkiyi inceleyen çoğu araştırma, çalışan kadınların daha az çocuk istediğini ve çalışan kadının boşanma kararını daha kolay aldığını göstermektedir. Dolayısıyla hem aile kurumunun sürekliliğinin sağlanması ve doğum oranlarının artırılması hem de kadınların istihdama katılımı artırma çalışmaları birbirlerini negatif yönde etkileyen politikalar gibi gözükmektedir. Bu çalışma kadın istihdamının boşanma ve doğurganlık üzerinde etkisini incelemektedir. Ancak kadın istihdamı ve boşanma oranları konusunda ülkemizde bölgesel farklılıklar oldukça etkilidir. Bu nedenle çalışmada TÜİK'in Düzey-1 sınıflandırılması kapsamında 12 bölgeye ait veriler kullanılarak çalışmanın ampirik kısmı oluşturulmuştur. Bu sayede; bölgeler arası kültürel farklılıkların boşanma ve doğurganlık üzerindeki etkileri tahmin edilmeye çalışılmıştır.

1. Türkiye'de ve Dünya'da Kadın İstihdamı

Türkiye'de özellikle 2000 yılı sonrasında ekonomik, siyasal ve sosyal bir değişim süreci yaşanmıştır. Yaşanan krizler ve ekonomideki yapısal dönüşüm işsizlik olgusunu hızlı bir şekilde artırmıştır. Yapısal dönüşüm sürecinde kamunun iktisadi sistemdeki etkinliği azalırken tarım sektörü de önemini yitirmeye başlamıştır. Bu süreçte izlenen yanlış politikalar işsizlik problemini çözmede yetersiz kalmıştır. Kadın işgücü yaşanan bu işsizlik probleminden en çok etkilenen kesimde yer almıştır (Karabıyık, 2012:232). Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı 1950'lerden beri düşmektedir. 1955 yılı için %72 olan kadın istihdam oranı 2000'li yıllarda %25'e kadar düşmüştür. Kentlerde kadınların işgücüne katılımı Türkiye ortalamasının da altındadır.

Türkiye'de kadınların işgücü piyasasında giderek daha az yer almaları kırdan kente göçle ilişkilendirilebilir. Türkiye'de tarım sektörü hala kadınların en yüksek istihdam edildiği sektördür. Fakat tarım sektöründe azalan istihdamla birlikte kırdan kente gelen kadın, kırsal kesimde iktisaden faal iken, kente geldiğinde burada çalışma hayatının dışında kalmıştır (Uşen ve Güngör, 2011:141).

Tarihi seyir içinde, işgücüne katılımın tarım toplumlarında yüksek, buna karşılık sanayileşme ve kentleşmedeki gelişmeye paralel olarak önce azalan sonra da eğitim düzeyindeki artışa paralel olarak artan bir seyir izlediği görülür (Işığıçok, 2005;114). Bu eğilim kadınların tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışması ve bu şekilde üretime dahil olması, kente göç sonrası genel eğitim düşüklüğü, mesleki eğitim eksikliği ve sanayi işgücü özelliği taşımamak gibi çeşitli nedenlerle üretim süreci dışında kalmalarından kaynaklanmaktadır (Karabıyık, 2012; 233).

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2000 yılında Türkiye genelinde kadınların %26'sı, erkeklerin ise %73'ü çalışmaktadır. Kamu sektöründe çalışan 2.3 milyon kişinin %23'ü, özel sektörde ise 8.4 milyon çalışanın sadece %16'sı kadındır. Her iki sektörde de erkekler çoğunluktadır. 2011 yılında çalışan kadınların yaklaşık üçte biri aile işçisidir. Ücretli veya

yevmiyeli olarak çalışan kadınların oranı %51.6 iken kendi hesabına çalışan kadınların oranı %11.7'dir. Aynı dönemde ücretli veya yevmiyeli çalışan erkeklerin oranı % 65.8, kendi hesabına çalışan erkeklerin oranı 22.6'dır.

Tablo 1: Türkiye'de Yıllar İtibariyle İşgücüne Katılım Oranı (+15)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı		
	Toplam	Erkek	Kadın
2000	49.9	73.7	26.6
2001	49.8	72.9	27.1
2002	49.6	71.6	27.9
2003	48.3	70.4	26.6
2004	46.3	70.3	23.3
2005	46.4	70.6	23.3
2006	6.3	69.9	23.6
2007	46.2	69.8	23.6
2008	46.9	70.1	24.5
2009	47.9	70.5	26
2010	48.8	70.8	27.6
2011	49.9	71.7	28.8

Kaynak:TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2011.

Tablo 1 verilerine göre kadın işgücüne katılım oranlarının 2008 yılından itibaren yükselme trendi içerisinde olduğu görülmektedir. Son yıllarda kadın istihdamı konusunda izlenen aktif işgücü politikaları kapsamında kadınların iş gücüne katılımında nispi oranda bir artış olsa da, 2010 yılında çalışma çağındaki kadın nüfus oranı (26.740.000) ve kadın iş gücü (7.383.000) göz önünde bulundurulduğunda iş gücüne katılım oranının hala oldukça düşük olduğu söylenebilir (TÜİK, 2010:48).

Dünyada genel olarak ve ülkelere göre kadınların işgücüne katılım oranları incelendiğinde ise, Türkiye, dünya kadın istihdam oranlarının oldukça gerisinde kalmaktadır. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı Gelişmiş Ekonomiler ve Avrupa Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Latin Amerika ülkelerinin yarısı kadardır (Karabıyık, 2012:234).

Avrupa Birliği'nde sosyal güvence ve istihdam politikası üye ülkeler arasında farklı olmakla beraber, çalışma şartları, emeklilik, yoksullukla mücadele, sosyal güvenlik, sağlık, yaşlıların bakımı, sosyal yardım, ayrımcılıkla mücadele gibi alanlarda belli standartlara uyulmaktadır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2006). AB'de istihdamı artırmak ve işsizliği azaltmak amacıyla çeşitli tedbirleri içeren programlar uygulamaya koyulmaktadır. AB ülkelerinde halen kadınlar %53 istihdam oranına sahiptir (İŞ-KUR, 2000). Bu oran OECD ülkeleri için 2012 yılında %62, Güney Afrika ülkeleri için %48 ve Bağımsız Devletler Topluluğu için %68'dir.

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerde İşgücüne Katılım Oranı

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avustralya	68.20	68.94	69.50	69.98	70.14	70.01	70.52	70.37
Avusturya	65.56	67.00	67.84	68.64	69.62	69.33	69.55	70.34
Kanada	72.91	73.33	74.15	74.30	74.28	74.23	74.16	74.27
Danimarka	75.93	76.96	76.40	76.96	76.81	76.04	76.15	75.79
Fransa	64.76	64.84	65.19	65.43	66.05	66.15	66.15	66.69
Almanya	66.92	68.51	69.36	69.71	70.39	70.82	71.78	71.74
Yunanistan	54.50	55.01	54.94	55.08	56.45	57.55	57.52	58.41
İrlanda	60.84	61.89	63.54	63.25	62.84	62.31	62.32	62.19
İtalya	50.36	50.81	50.65	51.64	51.87	51.84	52.20	54.24
Luxemburg	57.03	58.23	58.88	58.69	60.70	60.28	60.74	62.76
Hollanda	68.05	68.78	70.40	71.68	72.32	72.63	73.14	74.27
Norveç	75.36	74.84	75.95	77.35	76.50	75.61	75.75	75.91
Portekiz	67.88	68.43	68.85	68.93	68.97	69.86	69.82	70.09
İspanya	59.14	61.05	62.29	64.14	65.69	66.78	67.89	68.83
İsveç	77.68	77.69	76.79	76.97	76.38	76.21	77.37	77.92
Türkiye	**25.22**	**25.63**	**25.68**	**26.68**	**28.40**	**30.18**	**31.48**	**32.29**

Kaynak: OECD Stats.

Tablo 2 verileri değerlendirildiğinde Türkiye'de 2005 yılından bu yana işgücüne katılım oranlarında bir artış trendi gözlenmesine rağmen bu oran diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. Örneğin; Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarının en yüksek olduğu 2012 yılı oranları değerlendirildiğinde Fransa'da bu oran %66, Almanya'da %71 ve Danimarka'da ise %75'tir.

2. Kadın İstihdamı ve Boşanma

1960'lardan bugüne kadar boşanma oranları önemli bir oranda bütün Avrupa ve endüstrileşen dünyada artış halindedir. Bu zaman zarfında boşanma oranlarındaki artışa kadın istihdamında artış ve doğurganlık oranında bir azalma eşlik etmiştir. Günümüzde kadınlar, geçmişe oranla eğitim düzeyi daha yüksek, 30 yıl öncesine göre daha fazla iş sahası tecrübesine ve fırsatlarına sahip olarak evlenmektedirler. Kadınlardaki eğitim seviyesinin artması beşeri sermayeye yapılan yatırımın göstergesidir. Kadınlarda beşeri sermayenin artması onları işgücü piyasasında daha rekabetçi bir konuma getirirken, istihdam sağlayıcılar açısından da kadınları daha tercih edilebilir duruma getirmiştir. Bunu takiben kadınların aldığı ücretlerde artışlar olmuştur. Artan piyasa ücretleri ise kadın işgücü açısından piyasayı cazibe merkezi haline getirmiştir (Blau and Kahn, 1993).

Birçok çalışmaya göre kadın istihdamının evlilik üzerinde iki farklı etkisi vardır. Bunlardan birincisi olan gelir etkisi, kadın istihdamının geliri arttırdığını ve aile ilişkilerine yarar sağladığı yönündedir ki bu etkinin boşanma oranlarını azalttığı düşünülmektedir. Diğer etki bağımsızlık etkisidir. Bu etkinin ise artan kadın istihdamının ekonomik özgürlüğü ve dolayısıyla boşanma ihtimalini artırdığı görüşü benimsenmektedir (Bremmer and Kesselring, 2004). Semyonow'un (1980) yaptığı araştırmada aile yapısının sağlamlığı boşanma oranı ile ilişkilendirilerek, boşanma oranı ile kadınların işgücüne katılımları arasında pozitif yönlü bir ilişkiden bahsedilmektedir. Brammer ve Kesseling (2004), boşanma oranlarının gelir düzeyi ve doğum oranı ile ters orantılı, işgücüne katılım oranı ile doğru orantılı olduğu sonucunu elde

etmişlerdir. Çalışmadaki sonuçlara göre, kadınların işgücüne katılımındaki artış, boşanma oranlarında da bir artışa yol açmaktadır.

Kadınların işgücüne katılımı ile boşanma oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen çoğu araştırma göstermektedir ki kadınların boşanmadan önceki yıllarda işgücüne katılım oranı artmaktadır. Fakat bu kadınların işgücüne katılımının boşanmaya neden olduğu değil, daha ziyade boşanma ihtimali yüksek olduğu zaman kadınların işgücüne katılım oranının arttığını göstermektedir (Stevenson, 2008;857).

3. Kadın İstihdamı ve Doğurganlık

Kadınların işgücüne katılımları ile doğurganlık oranları arasında uzun zamandan beri araştırmalara konu olan bir ilişki mevcuttur. Bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmesine rağmen genellikle bu iki değişken arasında negatif bir ilişki olduğu varsayılır. Ancak olaya mikro açıdan yaklaşıldığında kazançlı bir işte istihdam edilen kadınlarda daha az çocuk sahibi olma eğilimi olduğunu ve istihdam edilen kadınların çocuklarıyla daha az vakit geçirebildikleri görülür. Kadınların doğurganlıkları ve işgücüne katılım oranları birbirlerini etkilemektedir (Weller, 1977:46). Kadınların işgücüne katılımları ve doğurganlık arasındaki ilişki büyük oranda eğitim seviyesine bağlı olabilir. Artan okullaşma oranı, artan ücretler, zaman yoğun aktiviteleri, gelir ve oluşabilecek boş zaman arasındaki ikame etkileri yoluyla kadınların işgücü piyasasına giriş fırsatlarını artırır (Birdsall, 1988; Schultz, 1993).

Kadınların ücret düzeylerinin doğurganlık üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu gösteren çalışmaların sonuçları, erkekler için yapılan çalışma sonuçlarından daha büyüktür (Lam ve Duryea, 1999:165). Diğer bir varsayım ise kadınların işgücüne katılımı ve artan eğitim düzeyi kadınların zamanlarının değerini artıracak ve çocuk sahibi olmak, gelir getirici faaliyetlerden nispeten daha pahalı olacaktır. Ayrıca eğitim ve kazanç düzeyi daha yüksek olan kadınlar, çocuklarının beşeri sermayesine yatırım yapma konusunda daha yeterli olacaktır. Bu durum istenilen çocuk sayısı açısından 'miktar' yerine 'kalite' tercihi yapmalarına neden olur (Becker, 1991; Lam ve Duryea, 1999).

Çalışan kadınların fırsat maliyeti nedeniyle çocuk yapmayı bıraktığı varsayımı altında, kadın işgücüne katılım oranında artış, toplam doğurganlık oranı üzerinde negatif bir etkiye yol açacaktır. Buradaki fırsat maliyeti, doğum sebebiyle işi bıraktığı zaman süresince mahrum kalacağı ücret olacaktır. Buna ek olarak, kadınların yaptıkları kariyer planlamalarını aksatacaktır. Meslekten uzaklaşma ve olası bir terfiden faydalanamama da fırsat maliyetleri arasındadır. Bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte çocuk sahibi olmanın alternatif maliyetleri arasına arkadaşlardan ve sosyal çevreden uzak kalmanın getirdiği yalnızlık da eklenebilir (Mishra vd., 2010:367). Aile bağlarının kuvvetli olduğu toplumlarda kadının doğumdan sonra yalnız bırakılmaması, doğum sonrası sürecin çabuk atlatılmasını sağlayarak kadının işgücüne tekrar katılımını hızlandıracaktır. Benzer şekilde toplumun anneye işyerinde gösterdiği sosyal tutum da bu süreçte belirleyici olacaktır.

Ahn ve Mira (2002) yılında OECD ülkeleri arasında yaptığı araştırmada ülkelerin doğurganlık ve kadın işgücü katılım oranları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu söylemektedir. Sonuçlara göre en düşük doğurganlık oranına sahip olan ülkelerin, kadın istihdam oranları da düşüktür. Benzer şekilde daha yüksek doğurganlık oranına sahip ülkeler ise nispeten daha yüksek kadın istihdam oranına sahiptir. Bu çalışmada elde edilen sonuçları ele

alınan ülkelerin daha iyi çocuk bakım olanaklarına sahip olmasına ve toplumun çalışan anneye karşı olumlu tutumuna bağlayabiliriz.

4. Literatür Taraması

Literatürde bu konuda yapılmış pek çok çalışma vardır. Ancak bu çalışmalardan bazıları kadın istihdamının artışıyla birlikte aile yapısının bozulduğu ve boşanma oranlarının arttığını savunurken, diğerleri evliliğin bozulmasının kadının işgücü piyasasına girmesini hızlandırdığını savunmaktadır. Medeni durumun kadınların işgücüne katılımını etkilediği gibi, işgücüne katılım oranı da evlenme, boşanma ve çocuk sahibi olma kararlarını etkilemektedir (Cramer, 1980: 170).

South (1985) tarafından yapılmış çalışmada, boşanma oranlarının, kadın işgücüne katılımını etkilediğini sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya göre, kadınlar için ekonomik fırsatlar arttıkça, ev hanımları finansal destek nedeniyle evliliği daha az düşünmektedirler. Eşlerinden görece daha çok kazanan kadınlar için, evliliğin çözülmesi olasılığı artmıştır. Kadının işgücüne katılımındaki artış, boşanma oranlarının seyri ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Böylece evli kadınların ekonomik fırsatlarındaki değişim, boşanma oranlarının savaş sonrası trendini açıklamakta ihtiyaç duyulan bir faktör haline gelmiştir. Spitze ve South (1985) kadınların işgücüne katılımındaki artışın ailevi uyuşmazlıklara neden olacağını ve sonuçta boşanma oranlarının arttığını savunmaktadır. Johnson ve Skinner (1988) tarafından yapılan çalışma, boşanmanın istihdam üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu savunmaktadır. Bunun öncelikli nedeni ise kadının boşanma sonrası gelirinin düşmesi olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada ailenin finansal kaynaklarının kaybının bir gelir etkisi yaratarak, boşanan kadının çalışma saatlerinde bir artışa neden olduğu belirtilmiştir.

Brewster ve Rindfuss (2000) yaptıkları çalışmada, kadın işgücü davranışlarının doğurganlık hızı ve doğurganlık hızı değişimlerinin en önemli nedeni olduğunu söylemektedirler. Çalışmada 21 gelişmiş ülkenin doğurganlık hızı tabloları izlenmiştir. Bu ülkelerde 1965 yılından 1998 yılına kadar doğurganlık oranlarının azaldığı görülmektedir. Ayrıca yine aynı ülkeler için kadının işgücüne katılım oranı yükselmiştir. Çalışmada doğurganlık oranlarının, kadının işgücüne katılımı arttığı zaman azalacağını belirtmektedir. Chiappori, Fortin ve LaCroix (2002) boşanma kanunlarının kadınların lehine olduğu ülkelerde evli kadınların işgücüne katılımının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Tek taraflı boşanma modeli kadınların işgücüne katılımını arttırmaktadır. Çünkü karşılıklı boşanma modelinde kadınlar, eşleri kendilerini tek taraflı olarak boşayamayacakları için, çocuk bakımı ve ev işleri için daha fazla vakit ayırabilirler. Ayrıca çalışmaya göre, yüksek boşanma oranları da kadınların işgücü piyasalarında daha fazla bulunmasını sağlar.

Bremmer ve Kesselring (2002), çalışmada boşanma oranlarındaki bir artış kadınların işgücüne katılımında da bir artışa yol açmaktadır. Ancak kadınların işgücüne katılımındaki olumlu değişiklikler boşanma oranlarında bir düşüşe yol açmaktadır. Kadınların ortalama gelirlerindeki olumlu bir değişiklik ise boşanma oranlarında ve kadınların işgücüne katılımında bir artışa neden olmaktadır. Poortman (2005) çalışmasında çalışan kadınların çalışmayan kadınlara göre %16 daha fazla boşanma oranlarına sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca çalışma saatleri daha fazla olan kadınların boşanma riskinin arttığını vurgulamıştır.

Mishra vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada 1960 ve 2006 yılları arasında G-7 ülkelerinde toplam doğurganlık oranı ve kadın işgücüne katılım oranı arasındaki ilişki

açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın en önemli bulgusu, kadının işgücüne katılım oranı ve toplam doğurganlık oranının G-7 ülkeleri için eşbütünleşik olmalarıdır. Analiz sonuçlarına göre doğurganlık oranlarında meydana gelen %1'lik bir artış, kadının işgücüne katılımını %0.4 azaltmaktadır. Çalışmada ayrıca kadının eğitim düzeyi, eşinin geliri ve eşinin işsiz olması gibi etkenlerin de çocuk sahibi olmanın fırsat maliyetini etkileyeceğini belirtmektedir. De Laat ve Sevilla Sanz (2011) tarafından yapılan çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı bulgular elde edilmiştir. Çalışma doğurganlık hızı ve kadın istihdam oranları arasında bölgesel bazda bir değerlendirme yapıldığında aradaki ilişkinin pozitif, ancak ülke bazında bir değerlendirmede ilişkinin negatif yönlü olacağını savunmaktadır. Güney Avrupa bölgesini ve bölge ülkelerinin tek tek inceleyen çalışmada, erkeğin ev işlerine daha çok katıldığı ülkelerde yaşayan kadınların diğerlerine nazaran daha yüksek doğurganlık oranlarına sahip olduğunu ifade edilmektedir. Ayrıca çalışma her bir ülkede daha yüksek ücret düzeylerine sahip kadınların, daha düşük ücret alan kadınlara göre hala düşük doğurganlık oranlarına sahip olmaya devam ettiğini ve işgücüne katılımlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuş ve bu durumun evde kalmanın fırsat maliyetini artıracağı sonucuna ulaşılmıştır. Kutlar, Erden ve Aydın (2012) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 1988-2009 dönemi için kadınların işgücüne katılması ile doğurganlık, boşanma ve ücret haddi ilişkisi incelenmiştir. Ücret endeksi ile kadınların işgücüne katılımı oranı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunurken, ücret endeksi ile boşanma arasında pozitif yönlü bir uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir.

5. Ekonometrik Uygulama ve Metodoloji

Panel veri analizlerinde zaman serileri analizlerine benzer olarak öncelikle serilerin birim kök içerip içermediğinin kontrol edilmesi gerekir. Panel birim kök testlerinin birçoğu, Dickey Fuller (1979) birim kök testinden türetilmiş yaklaşımları önermektedir. Bu çalışmada serilerin durağanlığının test edilmesi için en çok tercih edilen yöntemler olan Levin, Lin ve Chu (2002) ile Im, Peseran ve Shin (IPS-2003) birim kök testleri kullanılmıştır. Bu testlerin ikisinde "bütün yatay kesitlerde birim kök vardır" şeklindeki sıfır hipotez test edilmektedir (Baltagi, 2000:240-242).

Panel eşbütünleşme analizi, seriler arasında uzun dönemli denge ilişkisinin varlığının incelendiği bir süreçtir. Zaman serisi değişkenlerine ilişkin eşbütünleşme analizlerinde Engle-Granger ve Johansen-Jeselius en çok olabilirlik yöntemleri kullanılabilmektedir. Fakat bu testler panel verinin kısa dönemli kesitlerinden oluşmasından dolayı yetersiz kalmaktadır (Ağayev, 2011:247). Panel veri setleri eşbütünleşme testlerinde literatürde en fazla kullanılan yöntem Pedroni (1999-2004) tarafından geliştirilmiş eşbütünleşme testidir. Bu test eşbütünleşme vektöründeki heterojenliğe izin veren bir test olmakla birlikte yalnızca dinamik ve sabit etkilerin panelin kesitleri arasında farklı olmasına izin vermekle kalmaz aynı zamanda alternatif hipotez altında eşbütünleşik vekörün kesitler arasında farklı olmasına da izin verir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \delta_{it} + \beta_{1i}X_{2it} + \beta_{2i}X_{2it} + \ldots.. + \beta_{mi}X_{mit} + e_{it} \quad (1)$$

i: 1,2,3…n ülke sayısı

t: 1,2,3….t zaman boyutu

(1) nolu denklemde x ve y değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı, denklemdeki e_{it} kalıntısının durağanlığına bakılarak test edilmektedir. Pedroni eşbütünleşme analizi için 7 adet test istatistiği geliştirmiştir. Sabit-trendli model dikkate alındığında bu istatistiklerden dört tanesi (panel pp, panel ADF, grup pp ve grup ADF) değişkenler arasında bir

eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Analiz sonucu tek taraflı standart normal dağılım tablosundaki %5 kritik değer olan ±1.64'e göre yorum yapılmaktadır.

Panel eşbütünleşme testleri sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilirse, bu ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenmesi için panel eşbütünleşik regresyon modeli tahmin edilmektedir. Literatürde eşbütünleşik panel veri değişkenleri arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için Pedroni (2000) tarafından geliştirilen tam dönüştürülmüş en küçük kareler (Full Modified Ordinary Least Squares-FMOLS) yöntemi ile Kao ve Chiang (2001) tarafından geliştirilen dinamik en küçük kareler (Dymanic Ordinary Least Squares-DOLS) yöntemi yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. FMOLS ve DOLS tahmincileri, aralarında uzun dönemli ilişki bulunan serilerin en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmesi durumunda sapmalı sonuçların ortaya çıkması üzerine geliştirilmiştir. FMOLS yöntemi, oto korelasyon ile içsellik problemini parametrik olmayan bir yaklaşım ile düzeltmekte iken; DOLS yönteminde ise değişkenler gecikmeli değerleri ile alınarak oto korelasyon giderilmekte ve tahmin yapılmaktadır. Diğer taraftan FMOLS yönteminin özellikle küçük örneklemlerde sapmalı sonuçlar verdiği; bu nedenle örneklemin küçük olması durumunda DOLS tahmincisinin kullanılması gerektiği ifade edilmektedir (Vergil ve Ayaş, 2009:105).

5.1. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılan veri seti yıllık olup, 2004-2013 dönemini kapsamaktadır. TÜİK bölgesel kadın istihdam oranları veri seti 2004 yılından itibaren başladığı için veri temininde 2004 yılından daha geriye gidilememiştir. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK' in Düzey 1 sınıflandırması içerisinde yer alan 12 bölgeyi içermektedir. Modelin yatay kesit boyutunu oluşturan bölgeler sırasıyla; TR1 İstanbul, TR2 Batı Marmara, TR3 Ege, TR4 Doğu Marmara, TR5 Batı Anadolu, TR6 Akdeniz, TR7 Orta Anadolu, TR8 Batı Karadeniz, TR9 Doğu Karadeniz, TRA Kuzeydoğu Anadolu, TRB Ortadoğu Anadolu ve TRC Güneydoğu Anadolu'dur. Modelde kullanılan tüm veriler TÜİK veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Modelde kullanılan veriler ve onları temsil eden kısaltmalar şu şekildedir; *divorce:* Bölgesel boşanma sayısı, *labor:* Bölgesel kadın istihdam sayısı (İstihdam edilen 15+yaş üniversite mezunu kadın sayısı) ve *birth:* Bölgesel doğum sayısı. Birim kök testlerinin analizi için Eviews 7 programı kullanılırken, eşbütünleşme ve eşbütünleşme vektörünün tahmini için WinRats Pro 7.0 ekonometrik yazılım programı kullanılmıştır.

Tablo 3: Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	**Seviye**				**1. Fark**			
	LLC[a]	**LLC[b]**	**IPS[a]**	**IPS[b]**	**LLC[a]**	**LLC[b]**	**IPS[a]**	**IPS[b]**
divorce	-0.9204 (0.278)	-1.3452 (0.176)	2.228 (0.987)	-1.5906 (0.085)	-7.6962 (0.000)	-6.4672 (0.000)	-3.2952 (0.000)	-4.1323 (0.000)
birth	-0.6731 (0.213)	-0.9453 (0.134)	-0.0870 (0.465)	0.0036 (0.500)	-7.6953 (0.000)	-5.4962 (0.000)	-2.8633 (0.002)	-1.9875 (0.052)
labor	0.0867 (0.534)	0.1263 (0.673)	2.0282 (0.978)	-0.3634 (0.358)	-7.3202 (0.000)	-9.8508 (0.000)	-3.2758 (0.000)	-1.3061 (0.0918)

Not: a: Regresyon sadece sabit terim içermektedir. b: regresyon sabit ve lineer trend değişkeni içermektedir.*, ** ve *** sırasıyla %1, 5 ve 10 anlamlılık düzeylerinde birim kök olduğu boş hipotez reddedilmektedir. Parantez içindeki değerler prob(olasılık) değerleridir.

Tablo 3 sonuçlarına göre; serilerin genel anlamda 1. farklarında durağan olduğu görülmektedir. Serilerin durağanlık düzeyleri belirlendikten sonra seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığının tespiti için Pedroni Eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testi yapılabilmesi için modelde kullanılan tüm serilerin durağanlık düzeylerinin I(1) olması gerekir. Modelde kullandığımız değişkenler bu şarta uymaktadır. Çalışmada kullanılan diğer eşbütünleşme testi ise Kao eşbütünleşme testidir. Kao (1999) DF ve ADF testlerini kullanarak panel veri için bir eşbütünleşme testi sunmuştur (Baltagi ve Bai, 2000:13). Son olarak kullanılan diğer bir eşbütünleşme testi ise Johansen Fisher Panel eşbütünleşme testidir.

Çalışmada iki farklı model tahmini yapılmıştır. Birinci modelde, kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisi incelenmiş ve bağımlı değişken olarak boşanma verileri (*divorce)* kullanılmıştır. İkinci modelde ise kadın istihdamının doğurganlık üzerindeki etkisi incelenmiş ve bağımlı değişken olarak doğum verileri *(birth)* kullanılmıştır.

Tablo 4: Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

İstatistik	**Model 1**		**Model 2**	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Panel v-stat	0.067 (0.473)	0.0808 (0.467)	5.2666* (0.000)	1.0676 (0.142)
Panel rho-stat	-0.105 (0.458)	2.04291 (0.979)	-3.0482*(0.001)	-0.7888 (0.215)
Panel pp-stat	-1.5872** (0.056)	-1.76193* (0.039)	-4.1799* (0.00)	-11.888* (0.00)
Panel adf-stat	-2.6211* (0.004)	-6.0849* (0.00)	-4.044* (000)	-8.8886* (0.00)
Group rho-stat	1.5210 (0.935)	3.47169 (0.999)	1.2277 (0.890)	2.6287 (0.995)
Group pp-stat	-0.7480 (0.227)	-2.86154* (0.002)	-3.04* (0.001)	-4.2429* (.000)
Group adf-stat	-6.343* (0.000)	-12.6564* (0.000)	-5.2151* (0.00)	-6.5081* (0.00)
Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonucu				
ADF t-statistic			prob.	
Model 1		-1.5874	0.056	
Model 2		1.9601	0.025	
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi				
Hypothesized No Of CE (s)	Fisher Stat. (trace test)	Olasılık	Fisher Stat. (max-eigen)	Olasılık
Model 1				
None	328.3	0.000	194.4	0.000
At most 1	71.64	0.000	71.64	0.000
Model 2				
None	228.6	0.000	155.5	0.000
At most 1	47.92	0.002	47.92	0.002

Tablo 4'de bağımlı değişkenin boşanma (*divorce*) olduğu Model 1 Pedroni eşbütünleşme test sonuçlarına göre sabitli model için üç istatistik, sabitli ve trendli model için ise dört istatik anlamlı çıkmıştır. Ayrıca Pedroni (1999), özellikle küçük gözlem sayısına sahip örneklemler için panel-ADF ve grup-ADF test sonuçlarının daha anlamlı sonuçlar vereceğini söylemektedir. Bağımlı değişkenin doğurganlık (*birth)* oranları olduğu Model 2 Pedroni eşbütünleşme test sonuçlarına göre sabitli model için beş istatistik, sabitli ve trendli model için ise dört istatistik anlamlı çıkmıştır. Kao eşbütünleşme sonuçları değerlendirildiğinde Model 1 için %10 düzeyinde, Model 2 için ise %5 düzeyinde olasılık değerlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Son olarak, tahmin edilen Johansen Fisher panel eşbütünleşme sonuçlarına göre her iki model için de sonuçlar anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla yapılan üç farklı eşbütünleşme testlerinin sonuçları, değişkenler arasında eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezini reddetmekte ve alternatif hipotezi kabul etmektedir.

Eşbütünleşme testleri uygulandıktan sonra bu ilişkinin sapmasız katsayılarını tespit etmek için Pedroni (2000-2001) tarafından geliştirilen DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) yöntemi ve FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) yöntemi olmak üzere iki farklı yöntem kullanılmıştır. FMOLS yöntemi standart sabit etkili tahmincilerdeki (otokorelasyon, değişen varyans gibi sorunlardan kaynaklanan) sapmaları düzeltirken, DOLS yöntemi modele dinamik unsurları da dahil ederek statik regresyondaki sapmaları da giderebilecek bir özelliğe sahiptir (Kök vd., 2010:8).

Tablo 5: Panel DOLS ve Panel FMOLS Sonuçları

Bölgeler	1. Model		2. Model	
	DOLS	FMOLS	DOLS	FMOLS
İstanbul (TR1)	0.021 (4.193)*	0.01 (3.48)*	0.090 (-3.669)*	-0.04 (-3.53)*
Batı Marmara (TR2)	0.008 (4.061)*	0.02 (3.69)*	0.1060 (9.515)*	-0.03 (-7.25)*
Ege (TR3)	0.004 (3.580)*	0.12 (2.62)**	-0.003 (-0.467)	-0.01 (-0.15)
Doğu Marmara (TR4)	0.017 (6.302)*	0.01 (6.34)*	0.162 (-13.896)*	0.03 (3.11)*
Batı Anadolu (TR5)	0.011 (3.366)*	0.03 (9.34)*	0.013 (-0.110)	-0.09 (-1.08)
Akdeniz (TR6)	0.021 (38.146)*	0.14 (9.32)*	-0.008 (-4.179)*	-0.01 (0.70)
Orta Anadolu (TR7)	0.030 (3.954)*	0.02 (0.98)	-0.0412 (-6.719)*	-0.03 (-6.03)*
Batı Karadeniz (TR8)	0.004 (4.643)*	0.001 (2.03)**	-0.0179 (-0.571)	-0.09 (0.94)
Doğu Karadeniz (TR9)	0.112 (4.330)*	-0.24 (-1.50)	0.0897 (12.084)*	0.04 (2.02)**
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	-0.015 (-14.670)*	0.000 (0.44)	0.0396 (4.863)*	0.09 (2.48)**
Ortadoğu Anadolu (11)	0.037 (10.768)*	0.01 (2.41)**	-0.0193 (-8.730)*	-0.02 (-2.55)**
Güneydoğu Anadolu (TRC)	-0.023 (-2.938)**	-0.001 (-6.93)*	0.0682 (11.542)*	0.03 (1.72)
Panel	**0.0182 (5.469)***	**0.010 (2.685)****	**0.003 (1.093)**	**-0.015 (-1.59)*****

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Tablo 5'de bölgesel panel DOLS ve FMOLS sonuçları verilmiştir. Model 1 için sonuçlar değerlendirildiğinde hem DOLS sonuçları hem de FMOLS sonuçlarına göre kadın istihdamının boşanmayı pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Sonuçlar bölgesel olarak değerlendirildiğinde ise Panel DOLS sonuçları için Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için boşanma ile kadın istihdamı arasında negatif yönlü bir ilişki varken diğer tüm bölgeler için bu ilişki pozitif yöndedir. Panel FMOLS sonuçları için Doğu Karadeniz Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde istihdam ve boşanma arasında yine negatif yönde bir ilişki varken diğer tüm bölgeler için pozitif bir ilişki vardır. Bu sonuçlara göre panelin geneli için kadın istihdamındaki artışın boşanma oranlarını artırdığını söyleyebiliriz.

Model 2 için DOLS panel sonuçlarına göre kadın istihdamı ile doğurganlık arasında pozitif yönde bir ilişki varken FMOLS panel sonuçlarına göre iki değişken arasında negatif

yönde bir ilişki vardır. Sonuçlar bölgesel olarak değerlendirildiğinde panel DOLS için Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Doğu Marmara, Batı Karadeniz Bölgesi ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi için kadın istihdamı doğurganlığı negatif yönde etkilemektedir. Bu bölgelerde kadınların istihdam oraları arttıkça doğurganlık oranları düşmektedir. Panel FMOLS sonuçları değerlendirildiğinde ise, paneli oluşturan bölgelerin çoğunda kadın istihdamı ile doğurganlık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için modelde kullanılan değişkenler arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Ancak modelin panel sonucu değerlendirildiğinde kadın istihdamı doğurganlığı negatif yönde etkilemektedir.

Tablo 5'in sonuçlarına göre her iki model için de bölgesel farklılıkların olduğu görülmektedir. Özellikle kadın istihdamı ve doğurganlık ilişkisinin incelendiği Model 2 FMOLS sonuçlarına göre kentsel yaşamın ve çekirdek aile modelinin daha yoğun olduğu bölgelerde artan kadın istihdamı doğurganlığı düşürmektedir. Kadınların ev dışı işlerde çalışmasının alternatif maliyeti aile açısından oldukça yüksektir. Çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesi aile için oldukça önemlidir. Ancak Türkiye'de bu alanda yeterli kamusal hizmet verilmemektedir. Bu nedenle çalışan kadın için bebek bakımının maliyeti kadının elde ettiği geliri anlamsızlaştırmaktadır. Ayrıca doğum ve annelik izninden dönen kadınların daha önce işyerlerinde bulunduğu pozisyonları tekrar elde etmeleri oldukça zordur. Bu nedenle aktif iş yaşamının içinde olan kadınlar daha az çocuk sahibi olmayı istemektedirler.

SONUÇ

Türkiye'de kadınların istihdama katılımı oldukça düşüktür. Türkiye'de kadınların işgücünün dışında kalmasının en önemli nedenlerinden biri eğitim eşitsizliğidir. Türkiye'de kadınlar eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılmakta ailevi sorumluluklar arttıkça işten ayrılmaktadırlar. Ayrıca kadınlarda eğitim seviyesi arttıkça daha yüksek gelir elde etme şansı artacak ve evde kalmanın alternatif maliyeti yükselecektir. Ancak Türkiye'de hala kız çocuklarının okullaşma oranları erkek çocuklarının gerisindedir.

Kadın istihdamını etkileyen bir diğer neden toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Ülkedeki toplumsal normlar ve kadının çalışmasına bakış açısı kadın istihdamının artışı önündeki en büyük engellerden biridir. Ataerkil toplumların hemen hepsinde var olan geleneksel ideoloji kadının temel görevinin ev ve çocuklarla ilgili görevler olduğu söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında kadınların büyük çoğunluğu çalışma hayatından uzak kalmaktadırlar.

Son olarak kadın istihdamının önündeki engeller arasında kadın işgücüne talebin sınırlı olmasıdır. Erkeklere nazaran ev ve aile ile ilgili sorumlulukları daha fazla olduğu için kadınlar özellikle doğum sonrasında işten ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Kadının işe geri dönme süreci işveren açısından da sıkıntılı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle birçok sektörde işverenler kadın işgücü yerine erkek işgücünü tercih etmektedirler.

Evli veya çalışan kadınların işe başlaması kadınların bu iki alan arasında sıkışıp kalmasına neden olmaktadır. Özellikle kariyer odaklı çalışan kadınların birçoğu aile yaşantıları ile iş yaşantıları arasında denge kurmakta zorlanmaktadırlar. İş yaşamına ağırlık veren kadınların ev ve çocuklarına yeterince zaman ayıramaması aile bağlarının çözülme sürecini hızlandırmaktadır. Bu durum kadınları işi bırakma ya da boşanma kararı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Daha düşük eğitim düzeyine sahip ve gelir güdüsü ile çalışan kadınlarda işi bırakma kararı herhangi bir kariyer fırsatını kaçırma anlamına gelmediğinden daha kolay

alınmaktadır. Aksi durumda ise ailenin çözülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Benzer şekilde bebek bakım maliyetlerinin yüksek olması ve bu konuda yeterli kamusal hizmetin olmayışı çalışan kadının daha az sayıda çocuk istemesine sebep olmaktadır.

Kadın istihdamının boşanma ve doğurganlık üzerine etkilerinin incelendiği bu çalışmada bölgesel farklılıkların etkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla TÜİK'in Düzey 1 sınıflandırması kapsamında 12 alt bölge analize dahil edilmiştir. Çalışmada Düzey 1 sınıflandırılmasının kullanımının temel amacı kentsel yaşamın ve kent kültürünün yoğun bir şekilde yaşandığı batı bölgeleri ile hala geleneksel yapının hâkim olduğu doğu bölgeleri arasında var olabilecek toplumsal görüş farklılığını en iyi şekilde yansıtabileceği düşüncesidir. Çalışmanın yatay kesit boyutu 12 alt bölgeden oluşmaktadır. Çalışmada kadın istihdamının doğurganlık ve boşanma üzerindeki etkisinin tespiti amacıyla iki farklı model tahmini yapılmıştır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı yapılan üç farklı eşbütünleşme testi tarafından kabul edilmiştir. Eş bütünleşme testlerinin ardından bölgesel katsayıları bulmak amacıyla Panel DOLS ve Panel FMOLS testleri yapılmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde gelen anlamda kadın istihdamının boşanmayı artırdığı ve doğurganlığı azalttığı sonucuna ulaşılmış ancak bölgesel farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu durumda kadına toplumsal bakış, toplum tarafından kadına yüklenen roller, eğitim düzeyi, ailevi yapı gibi bölgelerarası farklılıklar kadınların iş yaşamını ve toplumsal rollerini farklı yönlerde etkilemektedirler.

Kadınlar ekonomik kalkınma için çok önemli bir güç potansiyelidir. Bu amaçla kadın istihdamını artırmaya yönelik çalışmaların (eğitim, mesleki eğitim, girişimcilik, çocuk ve yaşlı bakım hizmetleri ve toplumsal bakış açısının değiştirilmesi v.b.) hızlandırılması kadınların işgücüne katılımını artıracaktır. Bu amaçla yapılacak kamusal düzenlemeler kadının iş ve ev yaşamındaki yüklerini azaltacak ve ailenin çözülmesinin önüne geçilecektir.

KAYNAKLAR

AHN, Namkee; MIRA, Pedro, (2002), "A Note on the Changing Relationship Between Fertility and Female Employment Rates in Developed Countries", Journal of Population Economics, 15(4), s. 667-682.

AĞAYEV, Seymur, (2011), "İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri", Ege Academic Review, 11(2).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ, (2006), "AB'de Sosyal Politika ve İstihdam". http://www.deltur.cec.eu.int/ABde_Sosyal_PolitikaIstihdam.html.

AYTAÇ, Serpil; SEVÜKTEKİN Mustafa, (2002), Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği, Tisk Yayınları, No: 219.

BALTAGI, Badi H.; BAI, Chihwakao, (2000), "Nonstationary Panels, Cointegration in Panels: A Survey", Center for Policy Research Working Paper.

BECKER, Gary S., (1985), Human capital, effort, and the sexual division of labor. Journal of labor economics, 1985, S33-S58.

BIRDSALL, Nancy, (1988), “Economic Approaches to Population Growth”, s. 477-542.

BLAU, Francine D.; KAHN, Lawrance M., (1993), The Impact of Wage Structure on Trends in U.S., Gender Wage Differentials, Mimeo, University of Illinois.

BREITUNG, Jörg, (2000), “The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data”, In: Baltagi, B.H. (Ed.), Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels, Advances in Econometrics, 15, s. 161–177.

BREMMER, Dale; KESSELRING, Randy, (2011), “Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data, Causality Tests, and Cointegration”.

BREWSTER, Karin L.; RINDFUSS, Ronald R., (2000), “Fertility and Women's Employment in Industrialized Nations”, Annual Review of Sociology, 26(1), s. 271-296.

CHIAPPORI, Pierre-Andre; FORTIN, Bernard; LACROIX, Guy, (2002), “Marriage Market, Divorce Legislation and Household Labor Supply, Journal of Political Economy, 110(1), s. 37-72.

CRAMER, James C., (1980), “Fertility and Female Employment: Problems of Causal Direction”, American Sociological Review, 45(2), s. 167-190.

DE LAAT, Joost; SEVILLA-SANZ, Almudena, (2011), “The Fertility and Women's Labor Force Participation Puzzle in OECD Countries: The Role of Men's Home Production, Feminist Economics, 17(2), s. 87-119.

DICKEY, David A.; FULLER, Wayne A., (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Journal of the American Statistical Association, 74(366), s. 427-431.

JOHNSON, William R.; SKINNER, Jonathan, (1988), “Accounting for Changes in the Labor Supply of Recently Divorced Women”, Journal of Human Resources, 23(4), s. 417-436.

IM, Kyung So; PESARAN, M. Hashem; SHIN, Yongcheol, (2003), “Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels”, Journal of econometrics, 115(1), s. 53-74.

IŞIĞIÇOK, Özlem, (2005), XXI. Yüzyılda İstihdam ve İnsana Yakışır İş, Ezgi Kitabevi, Bursa.

İŞ-KUR, (2000), “I-Ulusal İstihdam Politikasının Belirlenmesine İlişkin Genel Kurul Kararı”, http://www.iskur.gov.tr/gkarar.html.

KAO, Chihwa; CHIANG, Min-Hsien, (2001), “On the Estimation and Inference of a Cointegrated Regression in Panel Data, Advances in Econometrics, 15, s. 179-222.

KARABIYIK, İlyas, (2012), "Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 32, s. 231-260.

KNEIP, Thorsten; BAUER, Gerrit, (2007), "Effects of Different Divorce Probabilities on Female Labor Force Participation and Fertility, Mannheimer Zentrum für Europ, Sozialforschung.

KÖK, Recep; İSPIR, M. Serdar; ARI, A. Aydın, (2010), "Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma Mekanizmasının Gerekliliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi Üzerine Bir Deneme" http://kisi.deu.edu.tr/recep.kok/zengin_ispir.pdf.

KUTLAR, Aziz; ERDEM, Ekrem; AYDIN, Fatma Fehime, (2012), "Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasında İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, VII (I), s. 149-168.

LAM, David; SUZANNE, Duryea, (1999), "Effects of Schooling on Fertility, Labor Supply, and Investments in Children, with Evidence from Brazil" Journal of Human Resources, s. 160-192.

LEVIN, Andrew; LIN, Chien-Fu; JAMES CHU, Chia-Shang, (2002), "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties, Journal of Econometrics, 108(1), s. 1-24.

MISHRA, Vinod; NIELSEN, Ingrid; SMYTH, Russell, (2010), "On the Relationship Between Female Labour Force Participation and Fertility in G7 Countries: Evidence from Panel Cointegration and Granger Causality, Empirical Economics, 38(2), s. 361-372.

OECD, (Organisation for Economic Co-operation and Development), www.oecd.org

PEDRONI, Peter, (1999), "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels With Multiple Regressors", Oxford Bull. Econ. Stat. 61(Special Issue), s. 653– 670.

PEDRONI, Peter, (2000), "Full Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels", Advances in Econometrics, 15, s. 93-130.

PEDRONI, Peter, (2001), "Purchasing Power Parity Tests in Cointagrated Panels", Review of Economics Statistics, 83, s. 727-731.

POORTMAN, Anne-Right, (2005), "Women's Work and Divorce: A Matter of Anticipation? A Research Note", European Sociological Review, 21(3), s. 301-309.

SEMYONOV, Moshe, (1980), "The Social Context of Womens Labor Force Participation: A Comparative Analysis, American Journal of Sociology, 86(3), s. 534-550.

SCHULTZ, T. Paul, (1994), "Human Capital, Family Planning and Their Effects on Population Growth", s. 255-600.

SOUTH, Scott J., (1985), "Economic Conditions and the Divorce Rate: A Time-Series Analysis of the Postwar United States", Journal of Marriage and the Family, 47(1), s. 31-41.

SPITZE, Glenna; SOUTH, Scott, (1985), "J. Women's Employment, Time Expenditure and Divorce. Journal of Family Issues, 6(3), s. 307-329.

STEVENSON, Betsey, (2008), "Divorce Law and Women's Labor Supply", Journal of Empirical Legal Studies, 5(4), s. 853-873.

TUSIAD, Kagıder, (2008), "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri (Gender Inequalities in Turkey: Problems, Priorities and Suggestions), Turkish Industry and Businessmen Association, Women Entrepreneurs Association of Turkey.

Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiki Göstergeler, 1923-2011. www.tüik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Kadın 2010. www.tüik.gov.tr

UŞEN, Şelale; GÜNGÖR DELEN, Meltem, (2011), "Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği", Kamu-İş Dergisi, 11, s. 4.

VERGİL, Hasan; AYAŞ, NECLA, (2009), "Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, İktisat İşletme ve Finans, 24(275), s. 89-114.

WELLER, Robert H., (1977), "Wife's Employment and Cumulative Family Size in the United States", 1970 and 1960 Demography, 14(1), s. 43-65.